

Onderzoek restauratieopgave niet-woonhuis-rijksmonumenten

Tussentijdse rapportage | maart 2024

In opdracht van het Ministerie van
Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

HylkemaErfgoed

Advies en Ontwerp

Fenicks

Foto: Restauratie Sint Augustinuskerk
Utrecht in uitvoering

Foto: Restauratie Sint-Josephkerk, Amsterdam
Detail glas-in-lood

Inhoudsopgave

Samenvatting	2
I. Aanleiding en historie	4
II. Een tussenrapportage	4
III. De restauratieopgave: waar bestaat deze uit?	4
IV. Komt het doel van maximaal 10% matige en slechte monumenten in zicht?	6
V. De financiële opgave voor de periode 2024-2033	7
VI. Wat is wel begroot en wat niet?	10
VII. Resterende opgave	10
Bijlagen	13
Bijlage I: meting van het percentage matig en slecht uitgelegd	14
Bijlage II: inschatting restauratiekosten en verantwoording financiële berekening	16
Bijlage III: migratie monumenten op staat van onderhoudberekening	18
Bijlage IV: onderhoud- en restauratiekosten groene monumenten	21
Bijlage V: geraadpleegde bronnen inschatting opgave groene monumenten	24

Samenvatting

In 2012 en 2015 hebben Rijk en provincies bestuurlijke afspraken gemaakt over de restauratie van rijksmonumenten die geen woonhuis zijn en over de daarvoor decentraal in te zetten middelen (archeologische monumenten zijn hierbij uitgezonderd). Voor de actualisatie van deze afspraken hebben het ministerie van OCW en het IPO behoefte aan inzicht in de actuele restauratiebehoefte en de daarmee verbonden financiële opgave voor dit deel van het monumentenbestand in de komende tien jaar.

De restauratieopgave van niet-woonhuis-rijksmonumenten

Voor het begroten van de totale restauratieopgave voor niet-woonhuis-rijksmonumenten is uitgegaan van het in redelijke tot goede staat brengen van alle objecten die nu in matige en slechte staat verkeren. Het percentage matige en slechte objecten ligt thans landelijk op 14,6%. Op basis van de monumentenmonitors wordt die totale restauratieopgave geraamd op € 2,2 miljard (prijsspeil 2024). Als uitgegaan wordt van een restauratievoorraad van 10% (dat is sinds 1994 de beleidslijn) is er een opgave van circa € 700 miljoen.

Dit dekt echter niet de volledige lading. De fysieke staat wordt in de monitors beoordeeld op basis van een schouw van de buitenkant van het gebouw. De kosten voor funderingsherstel en interieurs blijven daardoor buiten beeld. Zeker bij grote objecten kan dit om aanzienlijke bedragen gaan. Het recente advies van de Raad voor de leefomgeving en infrastructuur laat zien dat de grote opgave van funderingsherstel juist ook in historische binnensteden speelt. Deze kosten zijn op dit moment nog onvoldoende in beeld, en zijn dus nog aanvullend op de bovengenoemde opgave. Groene monumenten zijn in de monitors ook niet meegenomen.

Grote restauratieopgaven vragen om meer

Bij de grote restauratieopgaven zijn, zoals gezegd, de kosten aanmerkelijk hoger dan naar voren komt uit de monumentenmonitors. Het gaat veelal om complexe, samengestelde gebouwen, met vaak ook funderingsproblemen en ook waardevolle interieurs die restauratie behoeven. Dat maakt het integrale herstel relatief kostbaar. Denk aan kerken, kastelen, paleizen, fabriekshallen, buitenplaatsen en bijzondere gebouwen met heel specifieke en unieke interieurs zoals musea, gebouwen van dierentuinen et cetera. De inschatting is dat zeker € 300 miljoen niet is meegenomen in het bedrag van € 2,2 miljard. De totale opgave voor de gebouwde niet-woonhuis-rijksmonumenten komt daarmee op € 2,5 miljard.

Terugbrengen van de huidige 14,6% matige en slechte monumenten naar 10% vergt dus een € 1 miljard: € 700 miljoen is nodig om de 'reguliere' restauratieopgaven terug te brengen naar 10% en € 300 miljoen is extra nodig voor de grote opgaven, ervan uitgaande dat deze voor 100% worden uitgevoerd, gezien de urgentie en snel stijgende kosten.

Groene monumenten

In de monumentenmonitors zijn de groene monumenten niet meegenomen. Deze aanvullende opgave is op dit moment niet scherp te definiëren, maar op basis van eerdere onderzoeken wordt de financiële inspanning om het percentage groene monumenten in matige tot slechte staat terug te brengen tot 10% begroot op circa € 220 miljoen.

Financiële opgave 2024-2033

Bovenstaande brengt de totale restauratieopgave, uitgaande van 10% restauratievoorraad, op € 1,22 miljard: € 700 miljoen op basis van de monitor plus € 300 miljoen voor de grote monumenten + € 220 miljoen voor de groene monumenten. Op dit moment is er structureel jaarlijks circa 45 miljoen beschikbaar voor restauratiesubsidies: het rijksbudget van ongeveer € 20 miljoen, de matching door de provincies voor eenzelfde bedrag en aanvullende middelen via specifieke regelingen van meerdere provincies van in totaal € 5 miljoen.

Ondergrens

Bij dit bedrag moeten wel nadrukkelijke kanttekeningen geplaatst worden. De restauratiebehoefte kan wel eens substantieel toenemen als er hoge investeringen nodig zijn voor funderingsherstel, als er meer ingezet wordt op herstel van historische interieurs en als door de effecten van klimaatverandering de schade aan groene en gebouwde monumenten toeneemt. Daarnaast zal de opgave toenemen als het aantal rijksmonumenten uit meer recente tijdsperiodes groeit en als de kosten stijgen (uurtarieven en materialen zien we al een tijdje stijgen). De geraamde restauratiebehoefte moet dan ook nadrukkelijk als ondergrens gezien worden.

Verder is vanuit oogpunt van klimaatdoelstellingen en ten behoeve van de exploitatie van monumenten een actieve inzet op verduurzaming belangrijk en brengt een passende herbestemming van monumenten vaak ook aanzienlijke kosten met zich mee. Ook dat vergt aanzienlijke investeringen die in de aangegeven financiële opgave niet zijn meegenomen.

I. Aanleiding en historie

In haar *Kamerbrief Verkenning financiering monumentenzorg* d.d. 6 juni 2023 heeft staatssecretaris Cultuur en Media, Gunay Uslu, een toelichting gegeven op de verkenning van het financieringsstelsel van de Nederlandse monumentenzorg. In het kader van deze verkenning is in november 2023 een onderzoek gestart naar de restauratieopgave voor de rijksmonumenten in de komende tien jaar, exclusief de woonhuismonumenten. Daarbij wordt ook de financiële opgave begroot die hieruit voortvloeit. In het onderzoek wordt tevens teruggekeken naar de effectiviteit van de ingezette restauratiemiddelen van provincies en Rijk in de periode 2019-2023. Dit betreft zowel:

- reguliere inzet van subsidies via de provinciale restauratieregelingen, als
- incidentele extra regelingen en investeringen van het Rijk.

In 2012 en 2015 zijn bestuurlijke afspraken gemaakt tussen het Rijk en de provincies over de gezamenlijke decentrale inzet van rijks- en provinciale middelen voor restauratie van niet-woonhuis-rijksmonumenten. Op basis van die afspraken stort het Rijk jaarlijks, naar rato van het relatieve aantal monumenten, bijdragen in de fondsen die per provincie beschikbaar zijn voor restauratiesubsidies, en leggen provincies zelf tenminste eenzelfde bedrag in (matching). Het ministerie van OCW en de provincies, vertegenwoordigd door het IPO, hebben in het kader van de vernieuwing van deze afspraken behoefte aan inzicht in de actuele restauratieopgave van dit deel van het monumentenbestand in de komende tien jaar.

II. Een tussenrapportage

Om op korte termijn een eerste indruk te krijgen van de kwantitatieve opgave is voorliggend tussenrapport opgesteld. Het geeft een beeld van de staat van onderhoud van de niet-woonhuis-rijksmonumenten en de restauratiekosten van de monumenten die in matige of slechte staat verkeren. De resultaten zijn gebaseerd op de gegevens uit de afzonderlijke provinciale *monumentenmonitors*, die zijn samengebracht in de jaarlijkse Erfgoedmonitor van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Deze tussentijdse rapportage focust op de kwantitatieve analyse van de landelijke restauratieopgave van de niet-woonhuis-rijksmonumenten. Dit loopt vooruit op een bredere verkenning van de opgave en de effectiviteit van het huidige subsidiestelsel waarvan de resultaten in april 2024 volgen.

De voorliggende rapportage gaat in op de volgende onderwerpen:

- de actuele restauratieopgave bij niet-woonhuis-rijksmonumenten;
- de bijbehorende financiële opgave (prijspeil 2024), uitgaande van de doelstelling van maximaal 10% matige en slechte monumenten, te bereiken in 2033 dan wel 2040 (de keuze voor 2040 wordt hierna toegelicht);
- de resterende financieringsopgave bovenop de op dit moment beschikbare structurele restauratie-subsidiebudgetten van Rijk en provincies.

In de bredere rapportage die volgt in april wordt aandacht gegeven aan het functioneren van de rijks- en provinciale restauratieregelingen en de ervaringen van de provincies zelf en de stakeholders in het erfgoedveld.

III. De restauratieopgave: waar bestaat deze uit?

Restauratie is aan de orde als een rijksmonument dat in een matige of slechte staat verkeert weer in een redelijke tot goede staat wordt gebracht. Werkzaamheden die plaatsvinden om een monument in redelijke tot goede staat te houden noemen we onderhoud. De landelijke restauratieopgave is de opgave om de rijksmonumenten dusdanig te herstellen dat ze via regulier onderhoud duurzaam in stand gehouden kunnen worden.

Dat is een dynamische doelstelling: monumenten zijn op gezette tijden weer toe aan een restauratie, al is het op onderdelen. En het is ook onmogelijk om alle in het land noodzakelijke restauraties in één keer uit te voeren: niet alle eigenaren kunnen en willen dat: restauratie is ingrijpend en vraagt ook van de eigenaar een aanzienlijke investering. Los daarvan zijn er niet voldoende vakmensen in de restauratiesector beschikbaar om deze opgave aan te kunnen binnen een kort tijdsbestek. Om deze redenen wordt sinds 1994 (op basis van het Strategisch Plan voor de Monumentenzorg van toenmalig minister Hedy d' Ancona) beleidsmatig uitgegaan van een dynamische restauratieopgave van 10% van de totale voorraad.

De cijfers

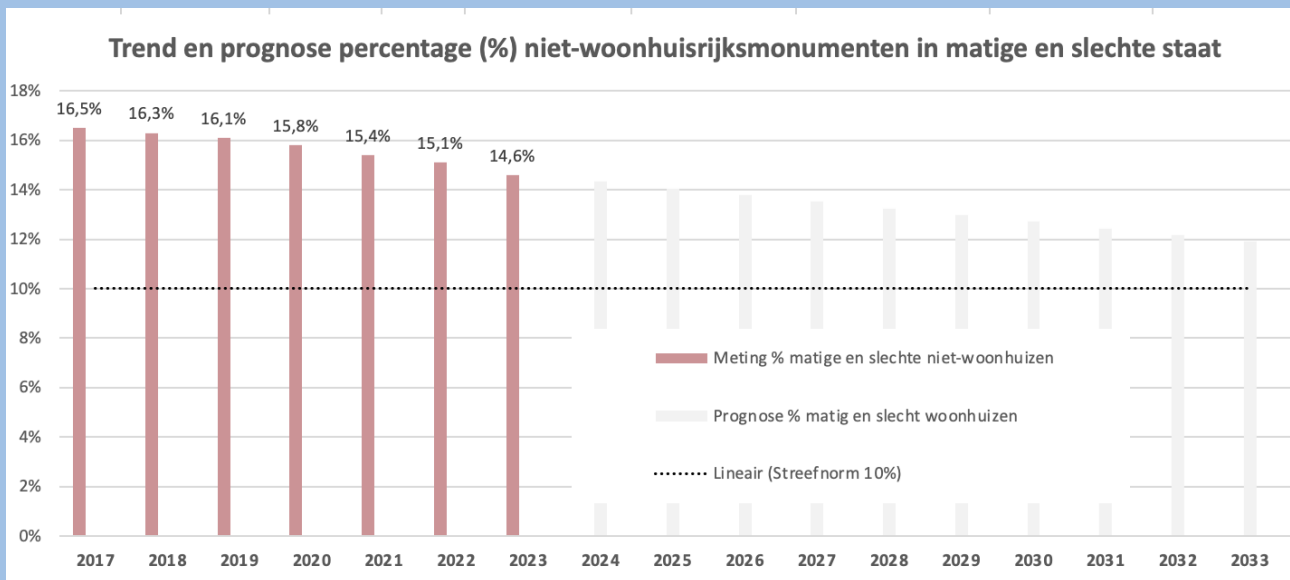
Er zijn op dit moment 63.241 rijksmonumenten in Nederland. Daaronder zijn 1.466 archeologische monumenten, die buiten de scope van dit onderzoek vallen. Er zijn 31.577 rijksmonumentale woonhuizen, de overige 30.198 rijksmonumenten zijn de niet-woonhuis-rijksmonumenten. Omdat een aanzienlijk aantal monumenten uit meerdere objecten bestaat, is het aantal rijksmonumentale niet-woonhuisobjecten groter, namelijk 42.231. Deze worden sinds 2017 structureel gemonitord via de digitale provinciale monumentenmonitors, waarvan de gegevens worden opgenomen in de landelijke Erfgoedmonitor van de RCE.

Van 34.024 objecten is door de monitoring de actuele staat van onderhoud bekend. Van de 8.206 objecten waarvan die informatie niet bekend is, was ten tijde van de periodieke digitale schouwen geen toegang mogelijk of was de informatie niet beschikbaar als gevolg van het gebruik van een alternatieve monitoringsmethodiek. Bij deze monumenten is voor wat betreft de staat van onderhoud uitgegaan van de percentages goed/redelijk/matig/slecht zoals die naar voren komen voor vergelijkbare typen monumenten die wel in de monitor zijn beoordeeld. Zie bijlage I voor toelichting. Behalve de archeologische monumenten vallen ook de groene monumenten, en ook de historische interieurs buiten de hierboven genoemde cijfers.

De digitale monitors laten zien dat de restauratieopgave – gemeten als percentage van het geheel – geleidelijk is afgenomen in de afgelopen jaren. Kwam het percentage niet-woonhuis-rijksmonumenten in matige en slechte staat landelijk in 2017 over de hele linie uit op 16,5%, in 2023 is dit gedaald naar 14,6%.

Naast subsidiemogelijkheden voor restauratie wordt voor niet-woonhuis-rijksmonumenten ook subsidie verstrekt voor het uitvoeren van regulier onderhoud (Subsidieregeling instandhouding monumenten (Sim)) Deze subsidie is bedoeld om monumenten die in redelijk tot goede staat verkeren in deze staat te houden. Een groeiend aantal monumenten maakt gebruik van deze subsidie gebruik, wat bevordert dat zij minder snel in matige tot slechte staat geraken. Ook dit effect draagt bij aan de dalende trend.

Aanvullend op de reguliere subsidies die door de provincies worden toegekend zijn er in de voorbije jaren ook incidentele extra investeringen gedaan door het Rijk, in het bijzonder in omvangrijke restauraties van belangrijke grote monumenten en een aantal categorieën monumenten als molens, boerderijen en Joods funerair erfgoed. Dat heeft uiteraard positieve invloed gehad op de daling van het percentage monumenten dat restauratie behoeft. Daaraan heeft ook de groei van het fonds waaruit specifieke leningen kunnen worden verstrekt door het Nationaal Restauratiefonds bijgedragen.

▲ Figuur 1: Huidige trends en prognose % matige & slechte objecten tot en met 2033.

IV. Komt het doel van maximaal 10% matige en slechte monumenten in zicht?

In het *Strategisch Plan voor de Monumentenzorg* van 1994 werd als doelstelling bepaald dat de restauratieachterstand teruggebracht moest worden naar 10% van de totale voorraad in 2010. Dat geldt dus ook voor de niet-woonhuis-rijksmonumenten, en dat hebben we op dit moment nog niet bereikt.

Het oogmerk is niet veranderd: een dynamische restauratieopgave met een perspectief op termijn. Dit wil nadrukkelijk niet zeggen dat werkelijk noodzakelijke restauraties op de lange baan geschoven kunnen worden: dat kan immers leiden tot onherstelbaar verlies van monumentwaarden en snel toenemende stijging van de kosten. De dynamiek betekent dat er monumenten worden gerestaureerd waar nodig, maar dat er ook steeds monumenten achteruitgaan en op gegeven moment aan restauratie toe zijn.

Er zijn geen separate doelstellingen bepaald voor de verschillende categorieën monumenten, er is één streven: 10% van de totale voorraad. In dit onderzoek wordt echter alleen gekeken naar de niet-woonhuis-rijksmonumenten. De zwart gestippelde lijn in figuur 1 geeft de 10% norm weer. Hierna wordt inzicht gegeven in de benodigde inspanning om van 14,6% naar 10% matige en slechte monumentale objecten te komen in 2040 naast het scenario om dit al geheel in de periode 2024-2033 te bereiken. Hieronder wordt toegelicht waarom. Ook voor de groene monumenten is de doelstelling van terugbrengen tot 10% gehanteerd.

Doorkijk naar 2040

Uit figuur 1 zou opgemaakt kunnen worden dat de dalende trend die sinds de eerste landelijke meting in 2017 zichtbaar is, een structureel karakter heeft. Als we uitgaan van een gelijkblijvend aantal monumenten, gelijkblijvende omstandigheden en voortzetting van het huidige beleid is het theoretisch mogelijk om in het jaar 2040 landelijk op maximaal 10% uit te komen. De lichtgrijze verticale streepjes in figuur 1 tonen, op basis van extrapolatie van historische gegevens, de ontwikkeling van het percentage tot 2033.

Het is positief te constateren dat het mogelijk is de restauratieopgave steeds dichterbij de doelstelling van 10% te krijgen, de structurele financiële inzet van het Rijk en de provincies, de financiële ondersteuning vanuit het Restauratiefonds en ook de incidentele extra investeringen lijken effect te hebben. Maar er kan niet van worden uitgegaan dat dit zo blijft. Het is denkbaar dat de dalende trendlijn de komende jaren stabiliseert of zelfs weer wat stijgt.

Bij de dalende trendlijn moeten enkele kanttekeningen gemaakt worden:

I. Bij soortgelijk onderzoek eind 2020 was de verwachting dat het percentage matige en slechte objecten in het jaar 2054 de 10%-normlijn zal passeren. Het verschil in tijdshorizon is te verklaren door de grote stappen die zijn gemaakt bij de restauratie van monumenten op landelijk niveau in de afgelopen jaren. Dat is mede bereikt door het rijksbeleid om extra te investeren via incidentele subsidies, maar ook door extra injecties in het Restauratiefonds-hypotheek Plus (RFH+) fonds waaruit inmiddels (sinds de start in 2012) al meer dan 190 miljoen is verstrekt. Dit samen heeft geleid tot een versnelling in het omlaag brengen van de restauratieopgave.

II. Verder is in dit onderzoek uitgegaan is van de bestaande voorraad, er is geen rekening gehouden met groei van het aantal rijksmonumenten uit bijvoorbeeld de naoorlogse periode en het Post'65 tijdperk.

III. De bouwkundige staat is in de monumentenmonitors alleen beoordeeld op basis van inspectie van de buitenshil. De fundering wordt daarin niet meegenomen en dat geldt in de meeste gevallen ook voor het interieur. Uit het in februari 2024 verschenen advies van de Raad voor de leefomgeving en infrastructuur blijkt dat deze problematiek veel groter is dan eerder gedacht en dat er met name ook in de historische binnensteden grote opgaven verwacht worden. In het eindrapport zal een eerste quick scan worden meegenomen van het aantal niet-woonhuis-rijksmonumenten waar deze problematiek speelt. Ook hebben heel wat rijksmonumenten, en zeker in de categorie niet-woonhuizen, zeer waardevolle historische interieurs. Denk daarbij aan bijzondere wandafwerkingen (zoals wand-, plafond- en gewelfschilderingen, behang, lambrisering, vloeren, en bij bijvoorbeeld kerken ook interieurelementen als orgels, altaren, preekstoelen, doopvonten, luiklokken, uurwerken en carillons. Sterker, er is relatief weinig inzicht in de onderhoudsstaat van waardevolle historische interieurs. Meer kennis daarvan kan invloed hebben op de restauratieopgave.

IV. Meerdere typen groene monumenten hebben veel te verduren van de klimaatverandering: zeer droge én zeer natte periodes brengen vaak veel schade toe en kunnen de restauratiebehoefte fors doen toenemen en bij lokale incidenten met grote impact zoals windhozen de urgentie ineens enorm verhogen. Overigens veroorzaken verdroging en vernatting ook extra schade bij gebouwde monumenten.

V. De financiële opgave voor de periode 2024-2033

De financiële opgave in deze rapportage is gedefinieerd als de totale kosten van de te verwachten restauratieopgave in de komende tien jaar. Het geeft een actueel inzicht in:

- de actuele restauratieopgave van de niet-woonhuismonumenten,
- in relatie tot het doel van 10% matige en slechte monumenten,
- en uitgaande van het jaar 2040 als tijdshorizon om dit doel te bereiken.

De opgave tot 2033 becijferd

Als alle niet-woonhuis-rijksmonumenten met een matige of slechte staat van onderhoud in de komende tien jaar gerestaureerd zouden worden, is, op basis van de monumentenmonitors, een zeer aanzienlijke financiële opgave aan de orde die geraamd wordt op ruim **€ 2,2 miljard**.

Deze raming ziet alleen op restauratie (en dus niet op verduurzaming e.d.). Daarbij zijn, zoals hiervoor al aangegeven, funderingsherstel en restauratie van interieurs niet meegenomen.

Voor wat betreft twee categorieën kent deze raming een lacune: de grote restauratieopgaven en de opgave voor de groene monumenten. Hierna wordt nader ingegaan op deze categorieën. Hieruit blijkt dat het genoemde bedrag verhoogd moet worden met een extra opgave van circa € 300 miljoen voor grote restauratieopgaven. Hierbij wordt uitgegaan van integrale restauratie, dus inclusief eventuele funderingsproblemen, interieurherstel e.a., die juist bij de grote opgaven vaak (zeer) hoge kosten met zich meebrengen. Voor herstel van groene monumenten is een extra **opgave van circa € 220 miljoen**.

De opgave om in 2040 uit te komen op een restauratieopgave voor 10% van het bestand betekent dat in 2033 de huidige 14,6 % moet zijn ingelopen tot 12%. De grote restauraties zouden in de komende tien jaar bij voorkeur geheel worden uitgevoerd: ze zijn urgent en bij uitstel nemen de kosten in snel tempo toe. Dat betekent in totaal een geraamde opgave van € 817 miljoen. Dit wordt hierna toegelicht.

Grote restauratieopgaven

De grote restauraties betreffen veelal complex samengestelde gebouwen, dikwijls van grote hoogte en met vaak ook funderings- en constructieproblemen. Niet zelden is ook een zeer kostbare interieurrestauratie nodig of is ook herstel van de buitenruimte (tuin, park e.a.) aan de orde. Denk hierbij aan kerken, kastelen, paleizen, buitenplaatsen en bijzondere gebouwen met heel specifieke en unieke interieurs zoals musea, gebouwen van dierentuinen et cetera. Grote opgaven doen zich in alle provincies voor, waarbij moet worden aangetekend dat in een provincie met een relatief laag restauratiebudget een opgave sneller als 'groot' wordt bestempeld dan in een provincie met een ruimer budget.

De afgelopen jaren is op gestructureerde wijze veel financiële informatie verzameld over grote opgaven waar sprake is van urgentie. Dat wil zeggen dat restauratie op korte termijn nodig is om verdere achteruitgang en daarmee snel stijgende kosten te voorkomen en dat de eigenaar van het project in principe graag op korte termijn zou kunnen starten met de werkzaamheden. Van deze projecten zijn de projectkosten goed in beeld gebracht. Een inventarisatie van het IPO, uitgevoerd in 2020¹ onder de provincies, leidde tot een lijst van 144 grote urgente opgaven. Van deze opgaven zijn de totale begrote projectkosten verzameld. Hierin zijn naast de kosten voor restauratie veelal ook kosten meegenomen van herstel of aanpassing van interieurs, verduurzaming, toegankelijk maken, herbestemming e.a.

Gemiddeld gaat het bij deze projecten om een investering van ruim € 4 miljoen². Daarin zijn, als gezegd, vaak ook andere dan restauratiekosten meegenomen. Er kan voor wat betreft subsidiabele restauratiekosten uitgegaan worden van gemiddeld zeker €3 miljoen.

Onderscheid 'reguliere' en 'grote' monumenten

In de volgende paragrafen maken we daarom onderscheid tussen de kosten van reguliere restauratieopgaven, die zijn begroot op basis van de digitale monitoringsmethodiek en de gemiddelde kosten bij grote restauratieopgaven op basis van de gegevens van de 144 projecten.

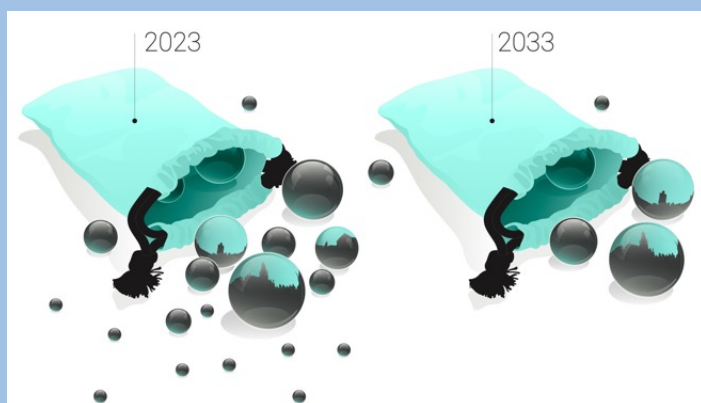
Uitgaande van gemiddeld € 3 miljoen kosten per grote restauratie is er voor 144 monumenten een opgave van circa € 430 miljoen. In de raming van € 2,2 miljard aan totale restauratieopgave is dat, vanuit de methodiek van de monumentenmonitors, slechts gedeeltelijk meegenomen (immers alleen voor zover het de buitenschil betreft). Nader onderzoek moet een meer betrouwbare indicatie geven van de extra behoefte die hiervan het gevolg is, maar dat lijkt op basis van de in 2020 uitgevoerde inventarisatie toch zeker € 300 miljoen te zijn.

Bij voorkeur zouden de grote restauraties binnen de komende tien jaar allemaal uitgevoerd zijn. Ze zijn urgent, er dreigt onherstelbaar verlies van waarden en kosten nemen explosief toe als ze uitgesteld worden.

Uitstel van grote opgaven zal ertoe leiden dat de voorraad matige en slechte objecten op termijn relatief steeds omvangrijker wordt en meer kostbare opgaven bevat. Dat zou tot gevolg hebben dat het decentrale subsidiestelsel steeds minder aansluit bij de opgave.

¹ Evaluatie en vooruitblik eind 2020: Monitor onderhoud & restauratie niet-woonhuis rijksmonumenten. Inclusief de Toplijst grote urgente restauratieopgaven Rapportage op basis van gegevens periode 2017 tot en met eind 2020.

² De begrote kosten uit 2020 zijn voor dit onderzoek geïndexeerd om te komen tot een representatief bedrag in 2024.

Figuur 2: de huidige opgave bestaande uit reguliere en grote opgaven in 2023, waarbij voorkomen moet worden dat in 2033 vooral grote opgaven overblijven.

Groene monumenten

In de restauratieopgave op basis van de monumentenmonitors zijn de groene monumenten niet meegenomen. Aanvullend ligt hier dus ook een opgave. Deze opgave is door gebrek aan informatie minder scherp te definiëren, maar voorsnog wordt de financiële inspanning om het percentage groene monumenten in matige tot slechte staat terug te brengen tot 10% in 2033 begroot op circa € 220 miljoen. Voor deze raming is met name gebruik gemaakt van het onderzoeksrapport Onderhoudsstaat en onderhoudskosten van groen erfgoed in Nederland (Debie en Verkuijl 2006). Zie bijlage IV voor een toelichting.

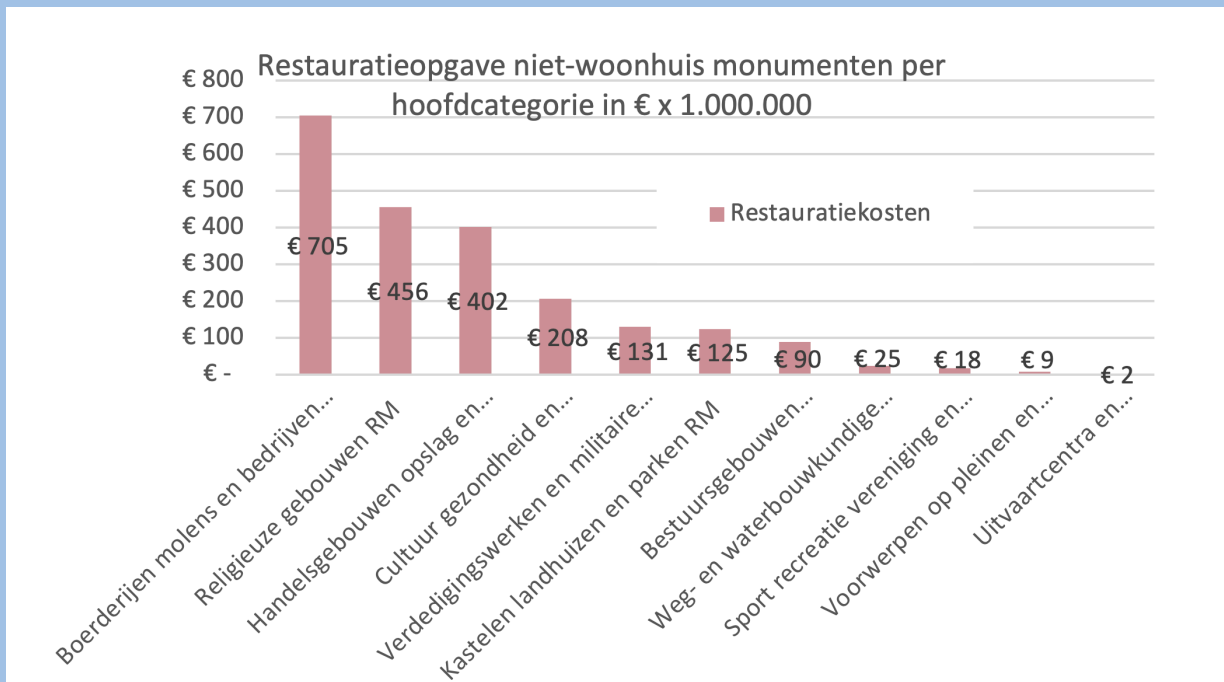
De opgave geraamd

De totale begrote restauratieopgave komt uit op **€ 1,22 miljard**. Voor de reguliere gebouwde monumenten wordt de opgave begroot op € 700 miljoen (uitgaande van het streefdoel van 10% achterstand), daarbij komt € 300 miljoen voor de grote urgente restauraties (streefdoel 0% achterstand) en de opgave voor groene monumenten ad € 220 miljoen (streefdoel 10% achterstand).

Kostenraming	Totale restauratieopgave	Nodig t/m 2033 voor halen doelstelling 10% in 2040
Reguliere restauratie-opgave	€ 700 miljoen	€ 392 miljoen
Grote restauraties	€ 300 miljoen	€ 300 miljoen (doelstelling 0%)
Groene monumenten	€ 220 miljoen	€ 125 miljoen
Interieurs en funderingsherstel	PM	PM
Totaal	1,22 miljard	€ 817 miljoen

▲ Tabel 1: totale restauratie-opgave en financiële opgave bij een doelstelling van 10% (exclusief verduurzaming, herbestemming, toegankelijkheid), bij gelijkblijvend monumentenbestand

De opgave voor de periode 2024-2033 wordt bepaald door de tijdshorizon voor het bereiken van de 'normale' restauratievoorraad van 10%. Zou dat geheel binnen dit decennium gerealiseerd moeten zijn, dan gaat het dus om € 1,22 miljard. Als die horizon gelegd wordt bij 2040, dan kan voor het streefjaar 2033 als doelstelling 12% bepaald worden, uitgaande van de trend in de voorbije jaren. Dat zou voor de periode 2024-2033 een opgave betekenen van € 392 miljoen voor de reguliere opgaven, € 300 miljoen voor de grote restauraties en € 125 miljoen voor de groene monumenten. Tezamen is dat **817 miljoen euro**.

▲ Figuur 3: Landelijke restauratieopgave per hoofdcategorie x 1.000.000.

VI. Wat is wel begroot en wat niet?

Reguliere opgaven

De begrote financiële opgave is gebaseerd op een inschatting van de kosten om de buitenschil van de monumenten op sobere en doelmatige wijze in een redelijk tot goede staat terug te brengen. De aanname bij de monumentenmonitors is dat de staat van onderhoud van de buitenzijde een goede indicatie is voor de algehele staat van het monument. Maar nogmaals: de kosten van restauratie van fundering, binnenzijde en interieur zijn daarbij buiten beschouwing gelaten. **Dit maakt dat de financiële inschatting een absolute ondergrens betreft.**

Ook de andere in paragraaf IV genoemde aspecten, zoals de effecten van klimaatverandering en de groei van het aantal rijksmonumenten maken dat de opgave naar alle waarschijnlijkheid hoger zal zijn dan het begrote bedrag.

Verder moet nadrukkelijk worden opgemerkt dat het hier uitsluitend om de restauratiekosten gaat. Maatregelen voor verduurzaming van monumenten, kosten die nodig zijn voor een duurzame nieuwe bestemming van monumenten die hun functie verliezen (denk aan het religieuze erfgoed) en voor het toegankelijk maken van monumenten blijven hier buiten beschouwing. Maar het zijn wel investeringen die nodig zijn voor een duurzame instandhouding van monumenten. Zie voor een meer uitgebreide toelichting ook Bijlage II.

Ook geldt dat bij monumenten waarvan de staat overall beoordeeld wordt als redelijk, op onderdelen wel sprake kan zijn van een matige tot slechte conditie. Eigenaren kunnen in dergelijke situaties voor deel-restauraties subsidie krijgen. Dat leidt niet tot vermindering van het percentage monumenten in matige tot slechte staat.

VII. Resterende opgave

Bij elkaar opgeteld is de opgave voor zowel de gebouwde als groene monumenten tot en met 2033, uitgaande van terugbrengen van het percentage matig en slecht naar 12%, begroot op € 817 miljoen (prijspeil 2024) en, wanneer het al in 2033 teruggebracht moet zijn tot 10%, op tenminste € 1,22 miljard. Hierbij is uitgegaan van continuering van het huidige beleid voor reguliere opgaven, een

separaat beleid voor grote opgaven (gericht op 0 % achterstand in 2033) en het geven van een impuls aan herstel van groene monumenten. Door naast de reguliere opgaven specifiek in te zetten op de grote restauraties van gebouwde monumenten én op de groene monumenten wordt voorkomen dat een aanzienlijke categorie opgaven blijft liggen.

De kosten van restauraties worden gedragen door de eigenaren van de monumenten, die daarbij ondersteund worden met subsidies. In alle gevallen kan een laagrentende financiering bij het Nationaal Restauratiefonds een alternatief vormen voor een subsidie. Bij een aantal provincies wordt een financiering bij het Restauratiefonds gezien als onderdeel van de eigen bijdrage. De bijdrage die door de eigenaren van de monumenten moet worden ingebracht is het verschil tussen de begrote kosten van restauraties en de beschikbare subsidie. Als de 'normale' restauratieopgave van 10% bereikt moet zijn in 2033 en als we uitgaan van het huidige subsidievolume van € 45 miljoen per jaar (en dus € 450 miljoen in de periode 2024-2033) dan gaat het om een bedrag van € 1,22 miljard (de restauratieopgave) minus € 450 miljoen is € 770 miljoen. Het bedrag van € 45 miljoen is de optelsom van de huidige jaarlijkse storting door het Rijk in de provinciale monumentenfonds en de matching vanuit de provincies die daarmee gepaard gaat (samen circa € 40 miljoen), en afzonderlijke extra investeringen die provincies doen buiten de reguliere restauratieregelingen (circa € 5 miljoen per jaar, blijkens een in het kader van dit onderzoek uitgevoerde inventarisatie).

Gaan we uit van de streefhorizon voor het bereiken van de 10% in 2040, en het streven voor 2033 ligt bij 12%, dan betekent dit dat een bedrag van € 817 miljoen minus € 450 miljoen, dus € 367 miljoen noodzakelijk is naast de subsidie. In het eerste scenario is de balans tussen subsidie enerzijds en eigen bijdragen anderzijds erg scheef, in het laatste scenario lijkt er een goed hanteerbare balans te zijn.

Hierbij moet echter het volgende aangetekend worden:

- In het lopende onderzoek is door provincies, erfgoedveld en Nationaal Restauratiefonds aangegeven dat het in de huidige situatie in veel gevallen niet of nauwelijks mogelijk is om de eigen bijdrage op te brengen. Dat kan te maken hebben met de omvang van het bedrag, met het type eigenaar (denk aan vrijwilligersorganisaties, kerkbesturen) of de onmogelijkheid om voldoende te kunnen financieren (dat is bijvoorbeeld het geval bij veel boerderijen in agrarisch gebruik).
- Verder is van belang dat eigenaren behalve de kosten van restauratie ook andere kosten dragen, bijvoorbeeld voor verduurzaming, herbestemming, exploitatieversterking, verbetering van toegankelijkheid en herstel van interieurs. Dat maakt de ruimte voor de noodzakelijke cofinanciering van de subsidie vaak erg lastig.
- Eerder is al aangegeven dat er een gerede kans is dat de totale kosten van de reguliere restauratie-opgave voor gebouwde monumenten hoger zullen uitpakken dan op basis van de monumentenmonitors berekend wordt. De monitor begroot sober: zo zijn alleen de kosten van het onderhoud van de buitenzijde begroot, terwijl opgaven vaak ook herstel van binnenzijde en fundering bevatten.
- Verder kunnen, zoals hiervoor al opgemerkt, groei van het monumentenbestand en versnelde achteruitgang van de staat van onderhoud door de effecten van klimaatverandering de restauratieopgave doen toenemen. Daarnaast kunnen kostenstijgingen de opgave omhoog drukken (restauratievakkleden zijn steeds dunner gezaaid en uurtarieven stijgen daardoor snel). Als de restauratiekosten stijgen neemt de vraag naar subsidie toe maar ook de eigen bijdrage van de eigenaar. Dat kan ertoe leiden dat een groeiend percentage het niet meer voor elkaar krijgt.

- Er zijn verschillen tussen de provincies wat betreft de verhouding tussen restauratiebehoefte en omvang budget. De budgetten worden berekend op basis van aantallen monumenten, niet op basis van feitelijke behoefte. Dat betekent dat de relatieve mate waarin aanvragen gehonoreerd kunnen worden uiteenloopt. Het kan dus zijn dat een eigenaar wel in staat is de eigen bijdrage te leveren, maar dat er onvoldoende budget is om subsidie te kunnen krijgen.

Aan de andere kant wordt een aanzienlijk aantal restauraties uitgevoerd zonder dat aanspraak op subsidie wordt gedaan, zo geeft het Nationaal Restauratiefonds aan. In die gevallen wordt deels wel gebruik gemaakt van de financieringsfaciliteiten van het Restauratiefonds. In het onderzoek zal nog worden nagegaan of er een meer concreet inzicht hierin kan worden gegeven. In het onderzoek moet het beeld over de mate waarin eigenaren hun eigen bijdrage kunnen leveren nog verder uitgewerkt worden.

Het verschil tussen de financiële opgave voor de restauraties enerzijds en de beschikbare middelen, bestaande uit de via de provincies beschikbare rijks- en provinciale middelen, alsmede een geschatte eigen bijdrage van eigenaren (inclusief leenfaciliteiten bij het NRF) anderzijds moet nog verder verkend worden. Bij dit 'financieringsgat' speelt de mate waarin eigenaren zelf in staat zijn de eigen investering in te brengen, al of niet gebruik makend van de financieringsfaciliteiten van het Nationaal Restauratiefonds, een belangrijke rol. Op dit punt moet het onderzoek nog meer inzicht gaan geven.

Onderzoek restauratieopgave niet-woonhuis-rijksmonumenten

Bijlagen

In opdracht van het Ministerie van
Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Foto: Restauratie Sint Augustinuskerk
Utrecht in uitvoering

Bijlage I: meting van het percentage matig en slecht uitgelegd

Er zijn 27.532 niet-woonhuis rijksmonumentnummers opgenomen in de digitale provinciale monitors en de daarmee ook in de Erfgoedmonitor van de RCE. Een monumentnummer kan uit verschillende bouwkundige objecten of onderdelen bestaan. Denk hierbij aan een kerktoeren, een losstaand schip en het bijbehorende toegangshek. De staat van onderhoud en de restauratiekosten van de bouwkundige onderdelen binnen een monumentnummer kunnen verschillen.

Metten op basis van monumentale objecten

Het meten op objectniveau heeft als voordeel dat de opgave beter te duiden is in termen van type, omvang en huidig gebruik van de afzonderlijke objecten. Er zijn 42.231 rijksmonumentale niet-woonhuis-objecten (N.B.: er zijn 30.198 niet-woonhuis-rijksmonumenten, die omvatten samen 42.231 objecten). Van 34.024 objecten is de staat van onderhoud bekend in de digitale monitors. Deze wordt (frequent) gemonitord via een digitale schouw van de buitenkant van het object, op basis van een vaste methodiek. Van de 8.206 objecten waar geen actuele informatie over de staat van onderhoud bekend is, was ten tijde van de digitale schouw geen toegang mogelijk of was de informatie niet beschikbaar als gevolg van het gebruik van een andere monitoringsmethodiek.

Het aantal matige tot slechte objecten is 4.963. Het percentage matige en slechte objecten komt uit op 14,6%. In deze rapportage zijn gegevens ten aanzien van de staat van onderhoud van de groep waar wel informatie over bekend is, geëxtrapoleerd over de groep monumenten waarover geen actuele informatie bekend is.

Staat onderhoud objecten	% Van object	Aantal objecten
Goed	46,5%	15.831
Redelijk	38,9%	13.230
Matig	11,4%	3.872
Slecht	3,2%	1.091
Eindtotaal	100,0%	34.024

Tabel 1: het aantal monumentale objecten (gebouwd, exclusief groen) en staat van onderhoud.

Wanneer de gegevens over de staat van onderhoud uit tabel 1 worden geëxtrapoleerd over alle 42.231 niet-woonhuis objecten, komen we op 6.161 monumentale niet-woonhuis objecten met matige en slechte staat.

Staat van onderhoud gemeten op basis van inhoud

Op basis van Basisadministratie Adressen en Gebouwen, hierna BAG (zie ook bagviewer.kadaster.nl) in combinatie met de Actuele Hoogtekaart van Nederland (ahn.nl) is het mogelijk op landelijk niveau (globaal) de omvang van de meeste monumentale objecten te meten. Het resultaat van deze inhoudsmeting van niet-woonhuismonumenten in m³ afgezet naar staat van onderhoud is opgenomen in onderstaande tabel 2.

Staat van onderhoud	Inhoud m³	% inhoud m³
Goed	53.277.185	51,1%
Redelijk	39.900.300	38,3%
Matig	8.681.675	8,3%
Slecht	2.306.615	2,2%
Eindtotaal	104.165.775 m³	100%

Tabel 2: inhoud gebouwde monumentale niet-woonhuis objecten in kubieke meters en staat van onderhoud.

Wat opvalt aan de gegevens van tabel 2 is dat het aandeel in matige en slechte staat van onderhoud met 10,5% behoorlijk lager is dan wanneer gerekend wordt op objectniveau. Een verklaring hiervoor is dat relatief veel kleine objecten vaker een iets minder goede staat van onderhoud hebben. Denk hierbij aan het redelijk tot goed onderhoud hoofdhuis van een buitenplaats of landgoed en de in mindere staat verkerende waterwerken en bruggetjes aan de randen van het bijbehorende landgoed of aanleg van de buitenplaats.

Bijlage II: inschatting restauratiekosten en verantwoording financiële berekening

Aan de basis van het bepalen van de restauratieopgave liggen de monitordata uit de provinciale monitors. Van de 42.231 rijksmonumentale niet-woonhuizen zijn 34.024 objecten voorzien van gegevens met betrekking tot de staat van onderhoud. De bepaling van de staat van onderhoud is gebaseerd op beoordelingen door bouwkundigen. De beoordelingsgegevens zijn 1 tot 4 jaar oud. In gevallen kan de inschatting op objectniveau zijn gebaseerd op iets verouderde gegevens als gevolg van een ongunstig moment in de actualisatiecyclus van de digitale monitor.

De onderhoud- en restauratiekosten zijn een inschatting van de projectkosten, inclusief de kosten voor steigers, loon- en coördinatiekosten voor hetgeen aan de buitenkant van het casco te zien is: de buitenschil. Voor de gemiddelde loonkosten is uitgegaan van € 60 per uur exclusief BTW.

De inschatting van de onderhouds- en restauratiekosten is bepaald op basis van de staat van onderhoud van objecten (goed, redelijk, matig en slechte). En informatie over het objecten aangaande de erfgoedcategorie en omvang.

De raming van de onderhoudskosten en restauratieopgave berusten op gegevens over de staat van onderhoud van 1 tot 4 jaar oud. Deze ramingen zijn geëxtrapoleerd naar een 10-jaarsperiode.

Methodiek en begrippenkader

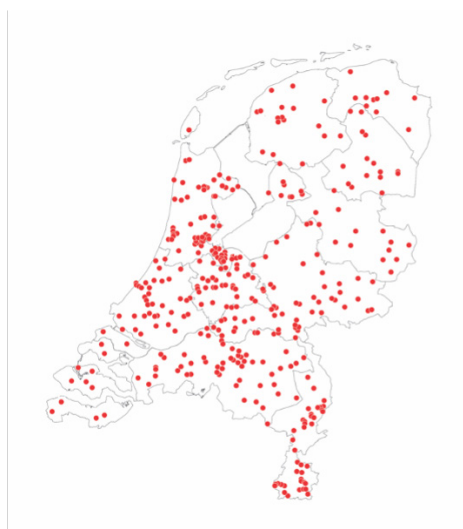
Onderhoudskosten en restauratieopgave

De onderhoudskosten betreffen de kosten die nodig zijn om een monument in een goede tot redelijke staat te houden. We spreken van een restauratieopgave en bijbehorende kosten wanneer het een monument in een matige of slechte staat betreft dat weer teruggebracht wordt naar een goede of redelijke staat van onderhoud.

Hoofdcategorie x omvang x staat van onderhoud x kengetal €/m²

Op basis van een steekproef van objecten onder alle niet-woonhuis-rijksmonumenten, en verdeeld over alle categorieën, is een inschatting gemaakt van de onderhouds- en restauratiekosten van de buitenschil van een monument benodigd om het de komende 4 jaar te consolideren (onderhoud) of te herstellen (restauratie) naar een redelijke staat, op basis van een sobere en doelmatige aanpak. Voorbeelden van onderdelen (niet uitputtend) die buiten de berekende kosten vallen zijn:

- Interieurs en interieurdelen;
- Funderingsherstel;
- Groene monumenten;
- Herbestemmingsingrepen;
- Funderingsherstel;
- Verduurzamingsmaatregelen.

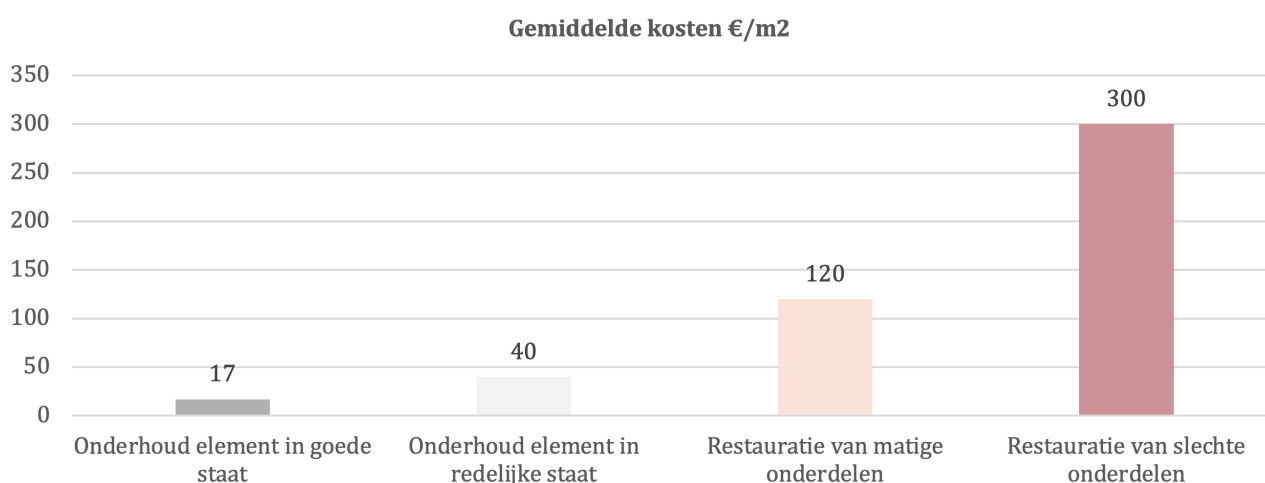

▲ Figuur II-1: Overzicht locaties steekproef

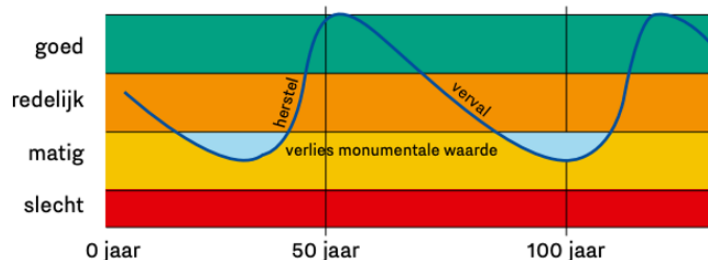
▲ Figuur II-2: De schil (lila) – waarvan de kosten begroot zijn en overige delen van het monument (rood) waarvan de kosten in de digitale monitor niet begroot zijn.

Het voordeel van deze aanpak en berekening is dat het voor alle niet-woonhuis-rijksmonumenten in Nederland een inschatting oplevert die herleidbaar en herhaalbaar is. Inspecties met betreding leveren op pandniveau meer bouwkundig inzicht op maar zijn aanzienlijk kostbaarder.

▲ Figuur II-3: Gemiddelde kosten per m² van onderhoud c.q. restauratie op basis van gegevens uit 2022.

Het spreekwoord ‘voorkomen is beter dan genezen’ gaat zeker op in de monumentenzorg. Restauratie is duurder dan onderhoud, zie ook figuur II-3. Te lang uitstellen van restauratie kan uiteindelijk tot verval en daarmee tot onherstelbaar verlies van waarden leiden, zie figuur II-4. Het Rijk bevordert daarom via de instandhoudingsubsidie (Sim) het planmatig onderhoud van rijksmonumenten.

▲ Figuur II-4: Het effect van de staat van onderhoud op de monumentale waarde bij een te lange onderhoudscyclus (bron Monumentenwacht Nederland 2022).

Bijlage III: migratie monumenten op staat van onderhoudberekening

De staat van onderhoud van een monument kan in enkele jaren tijd veranderen van goed naar redelijk en soms zelfs van goed naar matig. Helaas lezen we met enige regelmaat berichten over brand of instorting van monumentale gebouwen. Of lezen we over acute schade aan groene monumenten door extreem droge en natte perioden of door het uitbreken van boom- en gewasziektes. En aan de andere kant zijn er ook de positieve verhalen: de aankondiging of oplevering van grondige restauraties die ook talrijk zijn! De staat van onderhoud van monumenten is dus geen statisch gegeven.

Onderstaande tabel III-1 laat zien hoe over de periode 2017-2023 de staat van onderhoud van monumenten is veranderd.

		Staat onderhoud in 2023				
		Goed	Redelijk	Matig	Slecht	Eindtotaal
Staat 2017	Goed	14401	2658	354	46	17459
	Redelijk	4384	12385	1010	142	17922
	Matig	829	1058	3255	217	5358
	Slecht	156	136	175	1025	1492
	Eindtotaal	19770	16237	4795	1430	42231

◀ Figuur III-1: migratie van staat van onderhoud monumenten in de periode 2017 – 2023 inclusief extrapolatie groep 'onbekend'.

Door de gestructureerde wijze van monitoring van de monumenten sinds 2017 is van 27.674 monumentale objecten zowel een nulmeting als een vervolgmeting bekend. Deze metingen zijn met elkaar te vergelijken waardoor duidelijk wordt dat:

- 80,1% van de objecten in redelijk tot goede staat van onderhoud is gebleven;
- 11,1% van de objecten in matige tot slechte staat van onderhoud is gebleven;
- 5,2% van de objecten van een matige tot slechte staat naar goed, redelijk zijn gegaan;
- En 3,7% van de objecten eerst een goede of redelijke staat hadden en nu matig of slecht.

Status	%	Aantal	Toelichting
Beter geworden	5,2%	2178	Waren matig of slecht in 2017 en in 2023 goed of redelijk
Gelijk gebleven	80,1%	33829	Waren in 2017 en 2023 goed of redelijk
Gelijk gebleven	11,1%	4673	Waren in 2017 en 2023 matig of slecht
Slechter geworden	3,7%	1552	Waren in 2017 goed of redelijk en in 2023 matig of slecht

▲ Figuur III-2: Migratie op staat onderhoud rijksmonumentale niet-woonhuizen in periode 2017-2023.

De groep matige en slechte monumenten is in de periode 2017 – 2023 met $2.178 - 1.552 = 626$ objecten afgenomen. Oftewel $626 / 7$ jaren = gemiddeld met 89 per jaar. Of verdeeld over de provincies gemiddeld 7,5 object per provincie per jaar. Het aantal objecten dat van een matige en slechte staat naar een goede tot redelijke staat is gegaan ligt de laatste 2 jaar iets hoger dan in de periode 2017 - 2021.

Ook zijn verschillen tussen de provincies. Zo nam het aantal matige en slechte objecten toe in Friesland, Overijssel, Zeeland en Flevoland. Bij de overige provincies is sprake van een structurele afname van matige en slechte objecten. Daarbij laten Drenthe, Groningen en Zuid-Holland procentueel de grootste afname zien. De afname van objecten in deze provincie compenseert de groei van matige en slechte objecten elders, waardoor er per saldo sprake is van een afname.

Uit de enquête onder alle provincies, die in het kader van dit onderzoek is uitgezet, komen deels duidelijke verklaringen voor deze verschillen naar voren. Deze verschillen worden in de definitieve rapportage in april nader toegelicht.

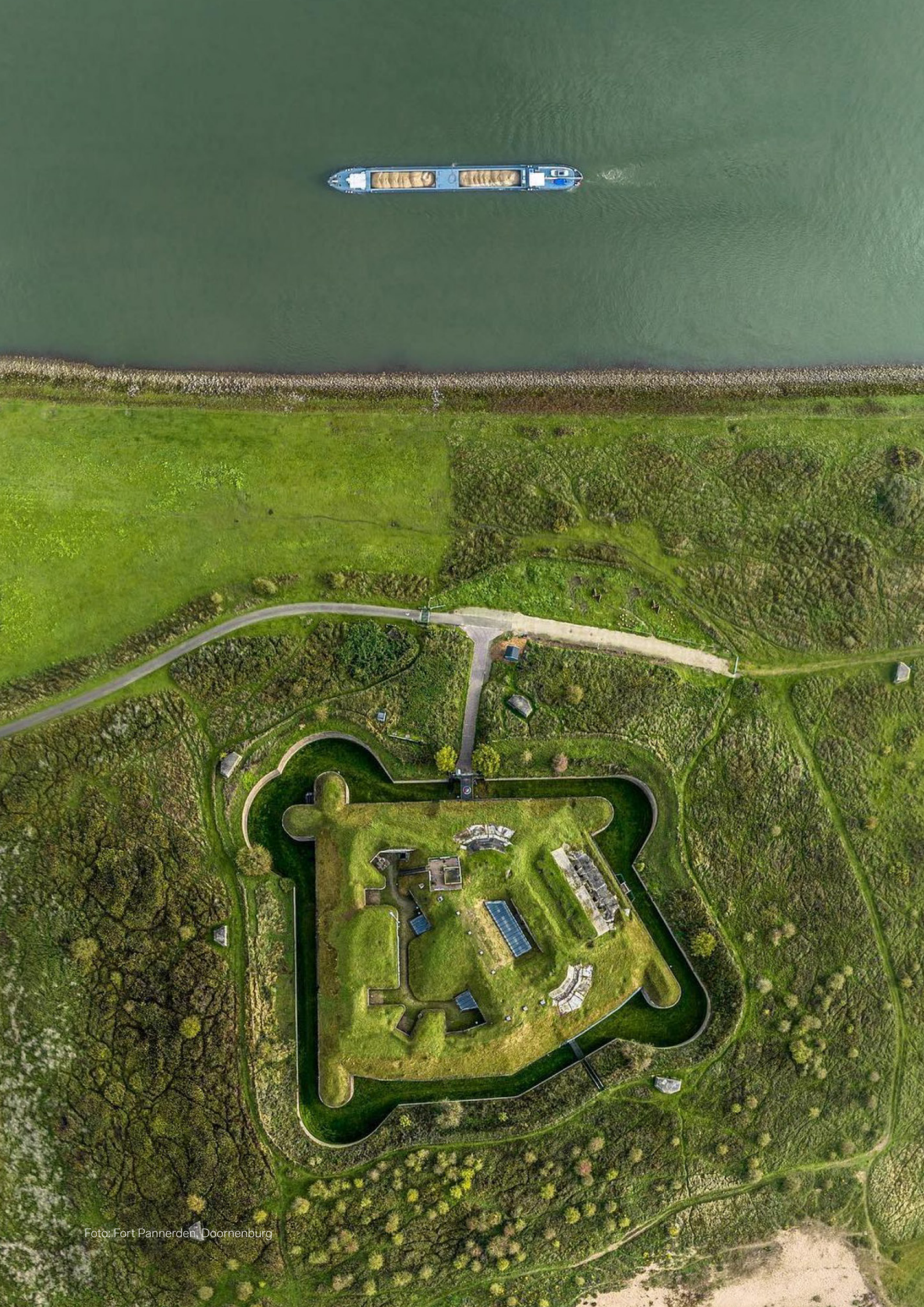

Foto: Fort Pannerden, Doornenburg

Bijlage IV: onderhoud- en restauratiekosten groene monumenten

1,9% van de land- en wateroppervlakte van Nederland is gelabeld als groen rijksmonument. Wanneer een wandelaar of fietser gedurende een dag ergens door Nederland beweegt is de kans zeer groot dat hij/zij een groen rijksmonument bezoekt of doorkruist.

Een inschatting van de benodigde onderhouds- en restauratiekosten voor groene monumenten is, anders dan bij de gebouwde monumenten, gebaseerd op informatie uit bestaande rapportages aangevuld met actuele kwantitatieve gegevens. De gebruikte bronnen zijn opgesomd in bijlage IV.

- De circa 1.400 groene monumenten uit de kaartlaag 'Rijksbeschermd groenaanleggen' van de Rijksdienst voor het Cultureel erfgoed zijn aangevuld met kaartgegevens van de UNESCO Werelderfgoederen Hollandse Waterlinie en Koloniën van Weldadigheid.
- De historische buitenplaatsen waren in kwantitatieve zin al goed in beeld, voor dit onderzoek zijn veel monumentale groene locaties zoals boerenerven, groentetuinen en tuinen bij villa's toegevoegd aan de bestaande lijst met groene monumenten. Deze informatie is beschikbaar gekomen vanuit de digitale monitors van de verschillende provincies. Met deze toevoeging komt het actuele aantal groene monumentnummers uit op 2.100, waar dit voorheen op 1.400 monumentnummers lag. De verwachting is dat dit aantal nog zal groeien wanneer het volledige Rijksregister – inclusief de woonhuizen – is gecontroleerd op groene elementen.

Onderstaande tabel, figuur IV-1, toont de verdeling van groene monumenten gemeten naar oppervlakte. Direct valt op dat de verdedigingswerken gemeten naar oppervlakte bijna 72% van de groene monumenten voor hun rekening nemen. Bij de verdedigingswerken gaat het hierbij vooral om het als UNESCO Werelderfgoed aangewezen gebied van de Hollandse Waterlinies.

Type groen	Oppervlakte in km ²	Opp %
Verdedigingswerken	556,5	72,1%
Groenaanleg bij buitenplaatsen & landgoederen	180,8	23,4%
Groenaanleg bij medische en sociale instellingen	15,6	2,0%
Stadsparken en plantsoenen	5,4	0,7%
Begraafplaatsen	3,9	0,5%
Tuinen en parken bij landhuizen	3,6	0,5%
Groenaanleg bij religieuze gebouwen	2,2	0,3%
Diversen	1,2	0,2%
Boerentuinen en boerenerven	1,1	0,1%
Villatuinen	0,8	0,1%
Tuinen bij bedrijven, overheid en organisaties	0,5	0,1%
Stadstuinen	0,2	0,02%
Pastorietuinen	0,2	0,02%
Collectietuinen	0,1	0,01%
Totaal	772,1	100%

Figuur IV-1: Verdeling groene monumenten ten opzichte van de totale oppervlakte groene monumenten.

Informatie over staat van onderhoud geeft hoopvol beeld

Zowel uit deskresearch als uit recente opnames in het veld in opdracht van provincies of samenwerkende overheden ontstaat een bemoedigend beeld over de staat van onderhoud van het groene erfgoed. Wel zijn er verschillen per erfgoedcategorie. Bij de verdedigingswerken, in oppervlakte de grootste groep, is bij 15-20% van de complexen sprake van een restauratieopgave van de groene elementen.

Bij de in het oog springende buitenplaatsen, landgoederen en kasteelterreinen ligt het percentage historische aanleggen met een overwegend matige staat rond de 10%. Wat overigens niet wegneemt dat de opgave per historische aanleg enorm kan verschillen. Zelfs binnen één buitenplaats kunnen de verschillen groot zijn. De opgave in euro's wordt daarbij snel omvangrijk. Dit komt ook naar voren in onderstaande tabel IV-2, waar per monumentcategorie een inschatting is gemaakt voor de onderhoud- en restauratiekosten.

Bij metingen van de staat van onderhoud van kleinere groene locaties in het kader van de verschillende provinciale monitors blijkt dat 13,4% van de groene elementen in matige tot slechte staat verkeerden in de afgelopen vier jaar.

Type groen	Schatting onderhoud 3 jr	Schatting restauratie 3 jr	% Van totale restauratieopgave
Groenaanleg bij buitenplaatsen & landgoederen	€ 177	€ 71	62,8%
Verdedigingswerken	€ 31	€ 12	10,9%
Stadsparken en plantsoenen	€ 26	€ 10	9,2%
Begraafplaatsen	€ 17	€ 7	5,9%
Groenaanleg bij religieuze gebouwen	€ 7	€ 3	2,5%
Villatuinen	€ 5	€ 2	1,7%
Diversen	€ 5	€ 2	1,7%
Tuinen bij bedrijven, overheid en organisaties	€ 4	€ 2	1,4%
Groenaanleg bij medische en sociale instellingen	€ 3	€ 1	1,1%
Tuinen en parken bij landhuizen	€ 3	€ 1	1,1%
Boerentuinen en boerenerven	€ 2	€ 1	0,8%
Pastorietuinen	€ 1	€ 0,4	0,3%
Collectietuinen	€ 1	€ 0,4	0,3%
Stadstuinen	€ 1	€ 0,3	0,2%
Totaal	€ 281	€ 112	100%

Tabel IV-2: Financiële inschatting onderhoud- en restauratiekosten groene monumenten, komende 3 jaar.

Een financiële ondergrens

Bij de berekening van de benodigde financiële middelen voor de komende 10 jaar wordt uitgegaan van de kosten voor onderhoud en herstel van bestaande groene elementen. Bij historisch groen wordt doorgaans een inschatting gemaakt van de kosten in de komende drie jaar. Deze inschatting is voor deze rapportage vervolgens met drie vermenigvuldigd. Het terugbrengen van verloren gegane historische groene elementen valt buiten de inschatting.

Voor het in beeld brengen van de financiële en onderhoudsgegevens is mede gebruik gemaakt van cijfers uit onderzoek van Debie en Verkuijl en Wageningen University & Research uit 2016. Waar dit laatste onderzoek alleen zicht gaf op de onderhoudskosten, is voor de restauratiekosten geput uit data vanuit de provinciale monitors. Zo is er vanuit de provinciale monitors financiële informatie beschikbaar over de Hollandse Waterlinie, enkele buitenplaatsen en de Koloniën van Weldadigheid.

De opgave blijft groot

De onderhoudskosten op basis van sober en doelmatig onderhoud voor de komende 10 jaar zijn begroot op € 843 miljoen (3 x € 281 miljoen), de restauratiekosten voor de totale groep groene monumenten zijn begroot op € 337 miljoen (3 x € 112,5). Om ook deze categorie monumenten in lijn te brengen met streven van maximaal 10% matig en slecht, is naar verwachting € 125 – € 175 miljoen nodig de komende 10 jaar. Het exacte bedrag is afhankelijk van de gekozen beleidsstrategie. En het bedrag is met onzekerheden omgeven omdat anders dan bij het gebouwde erfgoed de opgave van het groene erfgoed nog niet volledig in beeld is. Het verdient de aanbeveling kennis over onderhoud- en restauratiekosten in zowel kwantitatieve als kwalitatieve zin komende jaren te verdiepen.

Bij deze cijfers is geen rekening gehouden met de latente en in gevallen al manifeste opgaven als gevolg van klimaatverandering en negatieve effecten van verandering in het grondwaterpeilbeheer. Deze kosten zijn niet begroot.

Inzicht geeft stevigheid aan beleid

Gezien het belang van monumentaal groen in onze ruimtelijke omgeving en de minimaal 2.100 groene monumenten is meer aandacht voor groene monumenten wenselijk. Het op gestructureerde wijze in beeld brengen van de opgave helpt bij het duiden van trends, de omvang van de uitdagingen en de daarbij gemoeide kosten. Te denken valt aan een combinatie waarbij de data goed op orde is voor een actueel kwantitatief beeld, aangevuld met een doorlopende steekproef waarbij de staat van onderhoud wordt herijkt. Dit structuur aan de monitoring van dit erfgoed en geeft duiding aan signalen uit het veld. Een aanpak die bij niet-woonhuismonumenten al jaren vruchten afwerpt. Tevens kunnen deze basisgegevens gekoppeld worden aan gegevens over droogte, verhitting of vernatting.

Bijlage V: geraadpleegde bronnen inschatting opgave groene monumenten

- Beoordelingen staat van onderhoud historische buitenplaatsen, landgoederen en kasteelterreinen:
 - o [Erfgoedmonitor Utrecht 2022, p 53 \(provincie Utrecht 2022\)](#)
 - o [Erfgoedmonitor Utrecht 2018, p 16 \(provincie Utrecht 2022\)](#)
- Beoordelingen groen Koloniën van Weldadigheid, Erfgoedmonitor Drenthe 2020-2023 (provincie Drenthe 2023)
- [Leidraad subsidiabele instandhoudingskosten](#)
- [Onderhoudsstaat en onderhoudskosten van groen erfgoed in Nederland \(Debie en Verkuijl en Wageningen University & Research, 2016\)](#)
- Locaties groene monumenten, provinciale monitors 2024
- [Rijksbeschermd groenaanleggen, puntlocaties 2024](#)
- [Werelderfgoed geocontouren](#)
 - o Hollandse Waterlinies
 - o Koloniën van Weldadigheid

Opdrachtgever
Directie Erfgoed en Kunsten
Ministerie van OCW

Fenicks
HylkemaErfgoed

Advies en Ontwerp

